

ALKOTÓMŰHELY

Dr. SZATHMÁRI ISTVÁN

MEGJEGYZÉSEK AZ ÜZENET CÍMŰ FOLYÓIRAT NYELVÉRŐL ÉS STÍLUSÁRÓL

1. Ha a közlésnek — divatosabb szóval: kommunikációnak — valamely megnyilvánulásáról (a jelen esetben például az Üzenet című szabadkai folyóiratról) bíráló megjegyzéseket akarunk tenni, föltétlen kívánatos, legalábbis röviden, utalni arra, hogy milyen szempontok alapján közelítjük meg az illető írás- vagy beszédmű nyelvét és stílusát.

A) Ismeretes, hogy a nyelvet — például a magyart — az illető nyelvnek a hangrendszere és fonetikai sajátosságai, szó- és kifejezőkészlete, alak- és mondattani jelenségei (természetesen a szemantikai oldalt is ide értve), valamint mindezeknek a használati szabályai együttvéve jelentik (ezekről egyébként a hangtanok, a különböző szótártípusok és a leíró nyelvtanok tájékoztatnak). A beszélő egyén nyelve szintén az előbbin alapuló — kisebb-nagyobb — nyelvi (hangtani, szókincsbeli, alak- és mondattani) anyagraktár, amelybe beleértendő a különféle nyelvhasználati szabályok ismerete is. Egy kissé leegyszerűsítve a dolgot azonban azt mondhatjuk, hogy ez még „csak” nyelv. Stílussá akkor lesz, ha valamilyen mondanivaló kifejezésére, azaz közlésre, kommunikációra felhasználjuk. A felhasználás pedig mindig válogatással jár együtt: beszéd és írás közben a közlés tárgyától, céljától, körülményeitől (kommunikációs szituáció) stb. függően — általában spontánul, de nemegyszer tudatosan — válogatunk a különböző stílusértékű nyelvi — stílusis változatok között. A nyelv ugyanis történeti fejlődése eredményeként mind szókészletében és frazeológiájában, mind grammatikai eszközeit illetően, mind pedig hangoztatott formájában több — stílusértékben eltérő — lehetőséget kínál, más szóval minden nyelvben vannak szinonímák, amelyek szinonímasorokba rendeződve rendszert alkotnak. Bár a következő szavakkal, kifejezésekkel például azt közöljük, hogy „valaki megszegyenülten elmegy, távozik”, mégis többletként még mennyi mindent megéreztetünk velük (a stílusérték mindig járulékos, az eredeti, voltaképpeni közleményt kiegészítő második szólam): *valaki elsurrán, elsítyen, ellép, meglép, elszelel, elinal, meglóg, kámfort játszik, olajra lép, elhúzza a csikot* stb. Vagy például kedvesseget sugall a hosszabb alakú második személyű felszólítás: „Aludj már, mert későn van.”: „Aludjál már, mert későn van”. De nincs másként — elsősorban szóbeli előadás esetén — a kiejtés, a hangos beszéd területén sem. Az enyhén nyelvjárási hangképzés például (*embér*: a szokásosnál nyíltabb, illetőleg zárt *é*-vel vagy *jóul* enyhe kettőshangzóval) rendszerint kellemes hatást stb. kelt; a teljesen nyelvjárási beszéd vagy írás pedig az illető vidék hangulatát, esetleg az általános

népi hangulatot stb. idézi (pl. Párducz László *Dg: Cor pulmonale* című versében, az *Üzenet* 1975. évi 5—6. számában (351. 1. 7: „Innét gyűttem | Kevibű | úgy két hete vót | ledűtem a sámlirű...”).

R. Jakobson a közlésnek, a kommunikációnak hat tényezőjét emeli ki: a feladó, a címzett, maga az üzenet, a kontextus (valójában a közlendő), a kontaktus (a csatorna, illetőleg a feladó és a címzett közötti pszichológiai kapcsolat) és a nyelvi kód. Ezek közül — a közlés során — valamelyik előtérbe lép, valamelyiknek a fontossága megnő a többi tényezővel szemben, és ennek megfelelően a vele kapcsolatos nyelvi—stiláris funkció érvényesül elsősorban, vagyis az „üzenet” nyelvi—stilisztikai szerkezetét mindenekelőtt ez a funkció határozza meg. A feladóval kapcsolatos például az úgynevezett emotív vagy expresszív funkció: ez arra van hivatva, hogy közvetlenül kifejezésre juttassa a beszélő magatartását azzal szemben, amiről vagy akiről beszél (eszközei lehetnek: az indulatszó, az ismétlés, a szinonímásor bizonyos tagjai stb.). A címzetre irányul az üzenet, ha célja a figyelem felkeltése vagy a felszólítás (1. a kérés, felszólítás, parancs enyhébb és szigorúbb kifejező formái, pl. *jöjj el! ~ el fogsz jönni! ~ eljössz hozzánk!*). Ha a kontextusé a főszerep, a közlésben a megismerő (idegen szóval: referenciális) funkció érvényesül (ennek eszközei azok a névszók, igék stb., amelyekkel egy tárgyat, eseményt stb. leírhatunk, elmondhatunk). És maga az üzenet áll a középpontban a nyelv poétikai funkciójának az előtérbe kerülésekor (eszközei például a képek, a szóképek, a verstani jelenségek stb., de nagyon igaz az, amit Jakobson mond ezzel kapcsolatban: „... a költőiség nem a szöveg retorikus ékítményekkel való kiegészítése, hanem a szövegnek és mindennemű alkotórészének teljes átértékelése... a költészetben minden nyelvi elem a költői beszéd egy alakzatává válik.” (*Hang — jel — vers*. Bp., 1969. 257.) Természetesen — alárendelten — ilyenkor is szerepet kap a többi funkció, a líra például a nyelvnek a kifejező (emotív, expresszív), az epika pedig a megismerő (referenciális) funkcióját rendeli alá a poétikai célnak. (L. R. Jakobson: *Hang — jel — vers*. Bp., 1969. 211—57.)

Nem mindegy tehát, hogy mikor melyik funkciót helyezzük előtérbe, és nem mindegy, hogy mikor melyik nyelvi—stilisztikai variánst választjuk, vagyis a közlésnek, a kommunikációnak — éppen azért, hogy a mondanivaló tartalmának, céljának, körülményeinek stb. maradéktalanul megfeleljen, más szóval, hogy mindig a legodaillebb nyelvi magatartás alapján a kívánt hatást érje el — bizonyos törvényszerűségei vannak. Ezekkel foglalkozik a stilisztika.

Stilisztikai helytelenségről, stilisztikai hibákról tehát akkor beszélünk, ha a kiválasztott nyelvi—stiláris eszközök nem odavalók, nem fejezik ki árnyalatilag pontosan a mondanivalót, nem fejtik ki a kívánt hatást, azaz nem vagy nem megfelelően töltik be az említett funkciókat.

B) A stilisztikai helytelenségeken, hibákon kívül beszélhetünk nyelvi helytelenségekről is. Hogy ennek a lényegét megérthessük, lássuk, mi a nyelvművelés.

A nyelvművelés — szűkebb értelemben — az alkalmazott nyelvtudomány-nak az az ága, amely a nyelv meglévő, elavuló és — főként — újonnan keletkező elemeinek (hangtani, kiejtésbeli, hangos beszédbeli variánsoknak; szavaknak és kifejezéseknek; alak- és mondattani jelenségeknek; stb.) a helyességét, helyes használatát vizsgálja; továbbá a nyelvi helytelenségek nyesegetésével és ezeknek helyesekkel való pótlásával, valamint a helyes formáknak a terjesztésével a nyelvnek, mindenekelőtt az irodalmi és a köznyelvnek a fejlődését segíti.

Anélkül, hogy az idevágó, nem könnyű kérdéseknek a tárgyalásába ezúttal belemennénk, röviden, a mindennapi gyakorlat követelményeit szem előtt tartva a nyelvi helyességnek — pontosabban egy-egy nyelvi elem, szerkezet, jelenség helyes vagy helytelen volta eldöntésének — három fő kritériumát említjük meg:

a) A illető nyelvi elem, szerkezet, jelenség megfelel-e nyelvünk eddigi törvényszerűségeinek? — b) Az illető nyelvi elem, szerkezet jelent-e valami újat, nyelvi—stilisztikai többletet a gondolatközlés — a kommunikáció — számára? — c) Az irodalmi és a művelt köznyelv (mint norma) elfogadta-e a szóban forgó nyelvi elemet, szerkezetet, jelenséget?

Az még a kérdéses, hogyan függ össze a stilisztikai és a nyelvi helytelenség. Kétségtelenül az előbbi a fontosabb, éppen a közlés, a kommunikáció szempontjából, de természetesen a második sem hanyagolható el, mindenképp az irodalmi és a köznyelv célszerű fejlesztése tekintetében. Egyébként azt mondhatjuk, hogy általában a nyelvileg helytelen stilisztikailag is az. Legfeljebb arról lehet szó, hogy némely nyelvi helytelenség — főként a szépprózában vagy a drámában — valamely szereplő jellemzése céljából, azaz úgynevezett stilisztikumként fordul elő (pl. az író valakit „süksük” nyelven beszéltet).

C) Végül az efféle vizsgálatban figyelemmel kell lenni arra, hogy a kérdéses írásművek a mai irodalmi és köznyelvet képviselik-e illetőleg hogy a regionális köznyelvek és a nyelvjárások milyen mértékben és — főként — milyen céllal jelennek meg bennük. Ismeretes ugyanis, hogy a magyar irodalmi nyelv (és beszélt változata: a köznyelv) formai téren, azaz a helyesírási, a hangtani és az alaktani jelenségeket illetően — a múlt század közepére alakult ki és szilárdult meg alapjaiban. Azért természetesen nem maradt teljesen változatlan. Tudniillik a múlt század második felében és e század első évtizedeiben az irodalmi (írott) nyelvnek volt nagyobb hatása a köznyelvre, a beszélt nyelvre, mintegy az előbbi adta a normákat az utóbbinak. Századunk harmadik éveiben, különösen pedig az ötvenes évektől napjainkban — éppen a társadalom nagyarányú átalakulása következtében — fordított a helyzet: a köznyelv, a beszélt nyelv hat igen erősen az irodalmi nyelvre (szakszavak tömeges köznyelvvé válása; zsargon és argó elemek beszűremkedése; lazább, pongyolább fordulatok, továbbá sablonok, közhelyek, az alantasabb, familiárisabb beszélt nyelvben előforduló jelenségek behatolása stb.). Ugyanakkor azonban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy napjainkban az úgynevezett tartalmi jellegű elemeknek (szavaknak, kifejezéseknek, a legkülönbözőbb stilisztikai jelenségeknek) korábban szinte soha nem látott gazdagodását tapasztaljuk.

Visszatérve az irodalmi nyelvre — különösen ami a formai oldalát illeti — azt mondhatjuk, hogy éppen az általános és az anyanyelvi műveltség emelkedése következtében, továbbá az egy kézben lévő, központi irányítású nyelvművelés hatására, valamint a tömegkommunikációs eszközöknek az eredményeként is — igazán, teljesen mondható — egysége most valósul meg, és a normarendszer napjainkban terjed el igazán a magyar anyanyelvűek mind szélesebb köreibben, beleértve lassan a legkisebb falvakat és tanyákat is. Közben természetesen — éppen a gazdasági, társadalmi és művelődésbeli fejlődés, átalakulás következtében — a nyelvjárások mind mennyiségileg, mind minőségileg általában visszaszorulnak, de hirtelen semmiképpen sem tűnnek el, inkább sokan élnek a köznyelvvvel (írásban az irodalmi nyelvvvel), és az otthoni környezetben anyanyelvjárásukkal, illetőleg általában a nyelvjárás több elemét megőrző átmeneti típusal, a regionális köznyelvvvel.

A nyelvi rétegek használatának egy nem magyarországi magyar nyelvű folyóiratban való figyelemmel kísérése az elmondottakon kívül azért is indokolt, mert kérdéses lehet, hogy az ország határain kívül milyen mértékben fogadják el és követik a magyar irodalmi és köznyelvet; ilyen körülmények között nagyobb szerepet kaphat egy, esetleg több nyelvjárás; és számolnunk kell a szerb-horvát nyelvnek és a nem ritka kétnyelvűségnek az anyanyelvre és az ottani irodalmi, valamint köznyelvre gyakorolt hatásával (mindenekelőtt a szó-és kifejezőkészletben, esetleg bizonyos vonzatok vagy nyelvtani jelenségek, eljárások átvtételében is).

2. Hogy valamelyest megalapozott megjegyzéseket tudjak tenni az Üzenet nyelvére és stílusára vonatkozólag, átnéztem a folyóiratnak az 1975. évi valamennyi számát, és el is olvastam mintegy 60 százalékát, ügyelve arra, hogy ebben minden műfaj és valamilyen szempontból jellegzetes írás képviselve legyen. Egyébként más jugoszláviai folyóiratot nem tanulmányoztam, és nem vettem össze magyarországiakkal sem.

Megjegyzéseimet úgy adom elő a továbbiakban, hogy először szólok a folyóirat célkitűzéséről, felépítéséről, külső sajtóságairól stb. Ezután összefoglaló megjegyzéseket teszek a közölt versekre, szépprózai írásokra, tanulmányokra stb. Majd az irodalmi és köznyelv érvényesülésére, továbbá a szűkebb értelemben vett stílusra, végül pedig a közvetlen nyelvhasználatra vonatkozó megjegyzések következnek. És néhány tanáccsal zárom dolgozatomat.

3. Az Üzenet — mondhatom: helyesen és szükségszerűen — a feladatok nagyon széles körét, sokféle „üzenet” közvetítését (a folyóirat címe föltétlen találó és felhívó — evokatív — !) vállalta magára, mint az alcím mutatja: irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat. És ebben az „irodalmi” azt jelenti, hogy szépirodalmi, valamint irodalomtudományi, sőt bizonyos fokig nyelvészeti is, a „társadalomtudományi” pedig arra utal, hogy politikai, szociológiai, történettudományi kérdések vizsgálata csakúgy a feladatai közé tartozik, mint a néprajz, benne a folklór vagy éppen a közoktatás és a művelődésügy körébe vágóké. Ami pedig általában a megfogalmazási módját, a stílust illeti: szinte egyszerre kell tudományosnak és közérthetőnek lennie, vagy helyesebben: közérthetőnek és tudományosnak lennie (mert nagyon igaz van az 1975. évi 5—6. számban megjelent kritikai értékelésnek: „... ki kell építeni kapcsolatainkat azok felé, akiknek a folyóirat készül: az olvasók, a dolgozó tömegek felé.” 325; — egyébként ha az Üzenet 1975. évfolyamára hivatkozom, csak a lapszámot adom meg, mivel az egyes hónapokban megjelent kötetekben a [lapszámozás-folyamatos]).

A széles feladatkört — más szempontból — jól mutatják a találóan megválasztott rovatok is. A *Kézfogások* rovatcím — a verses és szépprózai szövegek közlése után — arra utal, amit az említett kritikai értékelés így fogalmazott meg: „Az Üzenet... népszerűsíti a jugoszláv népek és nemzetiségek irodalmát” (323), szerb-horvát és más költők, írók műveit adja közre fordításban. Az *Örökség* példamutató módon foglalkozik Szabadka és a Vajdaság történelmének, irodalmának stb. a múltjával (ezúttal csupán a szép és tanulságos Kosztolányi-émlékszámot és a Csáth Gézával foglalkozó írásokat említem meg). Az *Égtáj* meg hasznos tanulmányokat tartalmaz a néprajz; a nyelvészet stb. köréből, mintegy körülnézve minden égtáj, vidék felé a Vajdaságban (l. például a 11. számot: Beszédes Valéria: *Kálmány Lajos és meséi*, Pénovázt Antal: *Jaj, de széles, jaj de hosszú ez az út* — pacséri balladák, Virág Gábor: *Csantavér keresztnevei*). Az *Olvasónapló* jugoszláviai magyar és szerb-horvát stb. nyelvű, továbbá magyarországi művekről — beleértve a tankönyveket is — ad jól hasznosítható tájékoztatást. Hasonlóan érdekes a többi rovat is (egyébként a cím egyben jelzi a rovat tartalmát): *Alkotóműhely*, *Szempont* (pl. a 4. számban: *Irodalom és forradalom* — kerekasztal-beszélgetés, 271—97), *Avató* (l. a 10. számot).

A minden számban megtalálható műmelléletek (rajzok, képek stb.) vagy közvetlenül a tárgyaló témát egészítik ki (pl. az említett Kosztolányi-számban találjuk Balázs G. Árpád *Kosztolányi* című szénrajzát, Almási Gábor két Kosztolányi-szobrának a képét, és ebben a számban közelebb jó néhány, Kosztolányival kapcsolatos, eddig ismeretlen fénykép is); vagy ahhoz is „simulnak” (pl. a 11. számban Gajdos Tibornak *A táncospár* című novellája után levő — minden bizonnyal — tengerpartot ábrázoló rajz); vagy függetlenek tőle, de egyébként érthetőek (pl. a 865. lapon, a pacséri népballadák után található — népinek látszó — ornamentika); az is előfordul azonban, hogy valójában nem tudjuk (legalábbis én nem!), mit akar a rajz stb. ábrázolni.

Megjegyzem még, hogy a folyóirat szép fehér papíron; jól olvasható nyomással; változó, élénk színű, de tetszetős borítólapal jelenik meg. Az szintén csak helyeselhető, hogy a hátsó borítólap mindkét oldalán ismerteknek egy-egy akkoriban napvilágot látott regényt vagy más kötetet. Egyetértek azzal is, hogy a folyóiratcím ferdén, egyforma nagyságú betűkkel szerepel a címlapon, én azonban megszokító jelet tennék az „ÜZE” és a „NET” részek közé, nemcsak azért, mert így szabályos, hanem azért is, mert magyarul nem tudó két szónak hiheti. Ezenkívül a címlap belső oldalának a közepe táján, az „Alapító és kiadó” után kitenném a határozott névelőt, így: „a Szabadkai Községi Művelődési Közösség”.

4. Attanulmányozva az Üzenet egyévi számait, azt állapítottam meg, hogy Szabadkán, illetőleg a Vajdaságban lényegesen gazdagabb az irodalmi-művészeti élet, mint ahogy elképzeltem, és hogy maga a folyóirat is sokrétű, változatos, beleszól a tudományok — mindenekelőtt az irodalomtudomány — alakulásába, gondosan van szerkesztve stb. Kiemelem még, hogy gyakori benne a kemény kritikai hangvétel (l. 65, 516 kk., 913 kk. stb.).

Most pedig lássuk az egyes fő műfajcsoportok legfontosabb jellemzőit:

A) **Költészet.** — Magam nemrégiben (MNy. 1975. 286—7) így jellemeztem a magyar költészetet, mindenekelőtt a stílus felől:

Az ötvenes évek stíláriis egyhangúsága, sőt nemegyszer szürkesége, sematikussága után költészetünket a hatvanas évektől napjainkig a gazdagodás, a sokféle szín jellemzi, természetesen vitatható jelenségekkel is. Simon István és Váci Mihály, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Weöres Sándor, Pilinszky János és Tandori Dezső nevével utalva a legfontosabb alkotói vagy — méginkább — alkotástípusokra, közvetlenül ezeket a nyelvi-stíláriis vonatkozású jelenségeket emelem ki: a szókincs mérhetetlen kitágulása (l. például Juhász Ferencnek a makro- és mikrokozmoszt a legapróbb részleteiben magába olvasztó sajátos szóösszetételeit); a nagyon áttételes (gyakran szürrealista), úgynevezett komplex képek, sőt képsorok térhódítása; a hangtani jelenségek (hangszimbolika, alliteráció, szimultán verselés stb.) előtérbe kerülése; az extralingvisztikus eszközöknek (központozás, kisbetűs—nagybetűs írás, nyomdatechnikai eljárások, kalligrammában való ábrázolás stb.) sokkal nagyobb — pozitív vagy éppen negatív — szerepe; a nyelvi játékoknak, kísérleteknek, például szavak, mondatok — sokszor önkényes és túlzó — szétbontásának, széttördelésének a kedvelése.

Az *Üzenet* című folyóiratban a múlt évben közölt versek — amennyire meg tudtam ítélni — valahogy kevésse vallanak hasonlókról. A versek egy nagy csoportja a hagyományos utat követi mondanivalójában, stílusesszüközzeiben egyaránt, és az érthetőséget illetően is, — ami természetesen nem jelent valamiféle „leértékelést”. Ács Károly például az (idézőjelbe tett) *„Nádas tavon”* című versben (102) képekben, stílusesszüközökben is Vajdára és Kosztolányira és más „tópárti” költőkre emlékezte, továbbá a Palicsi-tó múltját és jelenét idézve, mintegy a nádas üzeneteként a líra nyelvén mond el egy s mást az emberi életéről, az „életi cél”-ról (egyébként a 2—3. Kosztolányi-számnak csaknem valamennyi verse ide vonható). Vagy egy másik példa: Urbán János a *Megmaradni* című szép költeményében (451) emlékezik életének egy üdvözítő pillanatára. (L. még Csuka Zoltánnak *Egy szál virág* és *Ha már megértem* című verseit: 827).

A második csoportba a szintén nagyszámú, jobbára szabad verseket soroltam. Ezek közül többről azt tudtam végső megállapításként leszúrni, hogy — legalábbis az én érzésem szerint — valójában próza, verssorokba tördelve és gyakran nehezen megfogható mondanivalóval. Szépnek találok, értem — és érzem — például Vass Evának *Magamban* című lírai vallomását (341—2), de a *Még egy nap a nyár* című versére (342—3) már véleményem szerint az e csoportról általában mondottak az érvényesek. Továbbá Laczkó Antalnak egyébként költői mondanivalójú *Vaskenyér* című versében szintén nem mindig érzem, érzékelem a „költői” jelleget. (Persze azért önkéntelenül eszembe jutnak Hankiss Elemér megjegyzései, kérdésseltevései, amelyekkel igyekezett felhívni a figyelmet a *Formateremtő elvek a költői alkotásban* című verselemző kötetre: .... Szükségszerű s állandó velejárói-e a modern, a mai költészetnek a bonyolult metaforák és szokatlan mondatszerkezetek, vagy meg lehet fogalmazni a mai ember legbonyolultabb élményeit is a hagyományos költészet immár tisztára és egyszerűre lecsiszolódott eszközeivel? — S egyáltalán hol a határ a hagyományos és a modern költészet között? Mik a sajátosságai, mik a jellegzetes kifejezőeszközei az egyiknek s mik a másiknak?... S vajon verse még a vers, ha nem rímelnék a sorai, s még a ritmus se ring valami túlzottan szabályos rendben? Hol a határ a vers és a próza közt? Nem mosódott-e el ez a határ a modern mai irodalomban?” In: Tudományos Magazin 1972. 17—8. Vö. még Dömötör Gábornak *Az én verseim* című költeményét: 344.)

A harmadik csoportba az olyan verseket sorolom, amelyekről Illyés Gyula a Dér Zoltánnal — Kosztolányiról — folytatott beszélgetés során ezt mondta: „... Az irodalmi kubizmus óta alig tudod megkülönböztetni, hogy az ábrázolás úgynevezett modernsége mögött mi az emberi tartalomnak a modernsége. A többi nagyjából közhely: szerelmes vagyok, magányos, boldogtalan, elidegenült. Ami Babitsnak a fő gondja volt, az etikai állás, a metafiziká-

nak a megközelítése valahogyan, erről csak színes játékok születnek, nagyrészt — nem mondom, hogy mindenkinél. Az esztétikai szempont lett úrrá, ahogyan én látom, például csaknem az egész francia lírán, az új regényen. Már nem is érdekes, hogy *mit mondanak, csak az, hogy miképp*. Teljesen a mallarméi irány győzött, tehát a *játékosság, a szemnek való*." (85. Az én kiemlésem.) A mai magyar irodalomban ezt az alkotásmódot — igen magas szinten — Weöres Sándor képviseli. Az Üzenet 1975-i évfolyamában erre kevés, a vártnál sokkal kevesebb példát találtam. Legérdekesebb, legmegkapóbb volt számomra Tolnai Ottónak *Két teniszütő* című, Weöres Sándor nyelvi—stiláris játékeit, kísérleteit asszociáló írása (az első két rész prózára emlékeztető vers, a második kettő költszetre emlékeztető próza), amelyben Kosztolányi és Csáth Géza alakját idézi meg, nagyon sajátos módon (211—5). Érdekes megoldásról tanúskodik Dömötör Gábornak *A hold színei, Az én versem* és *A fronton* című költeménye (344—5). (L. még az extralingvisztikus eszközökről később mondanásokat.)

B) Széppróza. — *Nyelvünk alakulása az utóbbi három évtizedben* című említett tanulmányomban (MNy. 1975. 287) ezt írtam a mai magyar szépprózáról: A szépprójának talán az az egyik fő nyelvi—stilisztikai jellemzője, hogy — a „nouveau roman” hazai betörésével, a dokumentum, valamint szociografikus jellegű írások elterjedésével, egyáltalán a hétköznapi bemutatásának az előtérbe kerülésével is — nem kismértékben bővült a szókincs, többek között a sok színű argó, de ezzel együtt a durva, sőt trágár nyelvi elemek használata irányában is.

Az Üzenetben található novellákról, regényrészletekről stb. is azt kell mondanom, hogy az említett sajtóságok valamelyest igen, de csak kisebb mértékben — főként az argó, zsargon stb. szavak, kifejezések használatát illetően (l. később is) — jellemzik. Embereket tanulsággal bemutató, stílusosan, hatáson megírt novella *A táncos pár* (szerzője Gajdos Tibor; 934—7). B. Foky István *Törés* című novellája szintén szépirodalmi eszközökkel, többek között a nyelvi—stiláris jelenségeknek jellemzés céljaira való felhasználásával maradandóan ábrázolja a mai fiatalok más lelki világát, beállítottságát és a szülőkkel, az idősebbekkel való összeütközésüket (352—5). Megemlítem még a Holti Máriának *Monológ a tükörbe* című kitűnő humoros írását, amely — éppen a megfelelő nyelvi—stiláris eszközök (argó vagy argó jellegű szavak, kifejezések; új egyéni alkotású szóösszetételek stb.) felhasználásával is — friss, hatásos olvasmány, és feltétlen gondolkodásra készítet (328—33).

C) Tanulmányok. — Összefoglalóan azt mondhatom, hogy nekem — igaz, hozzám az irodalom- és nyelvtudomány áll a legközelebb — a legtöbb tanulsággal a tanulmányok (hosszabb-rövidebb dolgozatok, kritikák és könyvismertetések) elolvasása járt. Általában mind mondanivalójukban, mind megformálásukban igen jó színvonalat képviselnek, s ilyenformán — legalábbis az én véleményem szerint — a folyóirat egyik legértékesebb (ha nem a legkiemelkedőbb) részét jelentik.

A már méltán említett szép Kosztolányi-szám (2—3. 74—227) bevezetése (*A kilencvenes Kosztolányinak*) ezekkel a mondatokkal zárul: „Költőt ünnepelni sokféleképpen lehet. A Kosztolányi-mű szelleme, éber tisztasága és vitalitása, hevülete, a titok és a csoda után nyomozó fogékonysága bennünket is alkotó ünneplésre köttel. Megkíséreljük hát ennek a csodákban gazdag életműnek legfontosabb vidékeit bejárni. Jól tudjuk, az ó műhelyében időzni, vizsgálódni nemcsak a tiszteletadás miatt illik, hanem érdemes is: saját műhelyünk nyer vele. Jó volna, ha ezzel a számunkkal igazolhatnók, hogy tudunk élni az alkalommal.” (78) Nos, erre csak azt válaszolhatjuk: nem csupán ezekkel a Kosztolányit értékelő sorokkal értünk föltétlen egyet, hanem azt is igazoljuk, hogy a folyóirat szerkesztősége és szerzőgárdája a legteljesebb mértékben élni tudott az alkalommal: a Kosztolányi-irodalmat páratlan filológikus tanulmánykötettel ajándékozta meg. Ebben egy ügyesen megtervezett interjú keretében Illyés Gyula vall nagyon meggondolkoztaóan Kosztolányiról; Bori Imre Kosztolányit, a mítoszteremtőt, Bánya János a novellairót, Péter László a nyelvművelőt, Réz Pál a drámaírókat mutatja be; továbbá Herceg János Kosztolányinak a vajdasági magyar irodalommal való kapcsolatáról, Juhász Géza és Lévy Endre a költő Szabadka-képéről, Kiss Ferenc az *Aranyársarkányról*,

Gyurkovics Tibor a költő versrealitásáról, Pomogáts Béla a *Bácska* című novella szerkezetéről, Kiss Dénes a *Pacsirtáról*, Zay László Kosztolányi megfilmesített regényeiről, Varga István a Thomas Mann-nal való kapcsolatáról beszél; Révay József, Kolozsi Tibor és Csuka Zoltán pedig Kosztolányi-émlékeket idéz. A kettős számot — ezúttal a valóban ihlet szülte emlékező versekről nem beszélve — 14 Kosztolányi írta, illetőleg a költőnek szóló levél zárja.

Azt hiszem, kevés helyen folyik olyan tudományosan megalapozott, tudatos és lelkes hagyományfeltáró és értékmentő s ugyanakkor érték tudatosító munka, mint éppen a Vajdaságban. Az efféle kötetek címlapjain — egyáltalán nem véletlenül — legtöbbször a Bori Imre professzor nevét olvashatjuk. Ebből a hasznos és oly fontos tevékenységből a vajdasági folyóiratok is kivesszük részüket. Ami most már az Üzenetet illeti, mindenekelőtt a Dér Zoltán nevét kell megemlítenünk. (Nem alaptalanul írja Lévy Endre a Kosztolányi-emlékszámban megjelentetett tanulmányban a következőket: „Az utóbbi esztendőben Dér Zoltán szinte egyedülálló kutatómunkájának köszönve nem egy értékes mű hagyta el a sajtót — Az első műhely, A fecskelány, Negyvennégy levél —, melyekhez szinte kínálkozik a gyűjtőcím: *Kosztolányi ébresztése*; ezen túl még *Ismeretlen Kosztolányi-írásk felfedezése*, hisz olyan versek, naplójegyzetek, töredékek, levelek kerültek napvilágra, amelyeket eddig még a legelkésebb Kosztolányi-kutatók sem ismertek.” 141—2.) Mindjárt a Kosztolányi-számban jelent meg *A testvéri felelősség dokumentumai (Kísérletek Csáth Géza megmentésére)* című ésszel és szívvel-lélekkel megírt tanulmánya 34, Csáth-, illetve Kosztolányi-levél kíséretében (160—90). Ebbe a körbe tartozik még a következő, hasonlóan színvonalas — főként az *Örökség* című rovatban megjelent — tanulmányok: Dér Zoltán: *Csáth Géza, a publicista* (19—25), Fehér Ferenc: *Egy életmű kontinuitása* (Gál László 1902. december 29.—1975. július 13.), Lakatos Gizella: *Vajda János szabadkai kapcsolatai* (576—82), Szirmai Endre: *Újabb adalékok a Kalangya történetéhez* (Stern Lázár levelei Szirmai Károlyhoz) (583—90), Magyar Zoltán: *Félbeszakadt vonal* (Bíró Miklós 1948—1975) (623—4), Dér Zoltán: *Szabadka történetírója* (753—65), Dietrich Gyula: *Bittermann Károly és az első szabadkai nyomda* (1844—1907) (766—73), Vajda Gábor: *Kázmér Ernő folyóirata és levelezése Tevan Andorral* (846—50), Barácius Zoltán: *Szép hagyományok fedezetével* (a Szabadkai Népszínház jubileuma) (881—9), Kolozsi Tibor: *Egy Üzenet-szám visszhangja* (egy régi interjú Kosztolányi Dezsővel) (981—3).

Természetesen más jellegű irodalomtudományi, továbbá művelődéstörténeti, nyelvészeti, oktatáspolitikai és módszertani stb. — ugyancsak hasznos, időszzerű — tanulmányok szintén szép számban szerepelnek az Üzenet 1975-ös évfolyamában, főként az *Egtáj*, az *Alkotóműhely* és a *Szempont* című rovatokban. Érdekes, bár gyakran túlságosan elvont és nehezen (néhol egyáltalán nem) érthető (idegen szavakkal, terminusokkal is nemegyszer feleslegesen megtűzdelt) vita zajlott az Üzenet hasábjain *Irodalom és forradalom* címen, különös hangsúlyt téve az irodalmi kritikára (271—97, l. még Dér Zoltán: *Miről vitatkozzunk?* című írását: 512—4). Megemlítem még Barácius Zoltának igen hatásos — valóban egyéni stílusban — megírt, kemény hangvételű, de minden bizonnyal őszinte és reális kritikáját: *Színházaink gondjairól (Egy jubileumi rendezvénysorozat ürügyén)* (984—91).

A néprajz körébe vág négy jelentős tanulmány: Katona Imre: *Ember és művészet, alkotás és befogadás a népköltészetben* (774—80); Beszédes Valéria: *Kálmány Lajos és meséi* (851—5), továbbá: *Borbély Mihály meséinek továbbélése* (485—96); Pénovázt Antal: *Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út* (Pacséron gyűjtött balladák és balladás történetek) (856—65). A nyelvtudomány keretében tartozik Virág Gábornak Csantavér keresztneveit tárgyaló névtani dolgozata (866—76) és Horváth Mátyásnak *Szarvas Gáborra emlékezőnk* című előadása.

Nagyon is okkal, helyet kaptak az Üzenetben olyan tanulmányok is, amelyek a nem elég hatékony, valóban reformálásra szoruló irodalomoktatás egy-egy lényeges kérdését dolgozzák fel: Horváth Mátyás: *Korszerű irodalomszemlélet — korszerű irodalomtanítás* (289—92), ugyanó: *A kisiskolások irodalmi érdeklődése* (679—89), Kaszás József: *Az óvodás gyermek és az irodalom* (591—9).

Örvedetesen nagy számuk és föltétlen jelentőségük miatt külön kell számunk az *Olvasónapló* című rovatról, illetőleg az ott található könyvismertésekről, recenziókról. Ez a rovat igen változatos: jugoszláviai, magyarországi, szlovákiai, romániai magyar és nem magyar nyelvű verses és prózai köteteket, monográfiákat, tanulmánygyűjteményeket ismertetnek, mégpedig az utóbbiakat az irodalom- és a nyelvtudomány, a történelem és a művelődéstörténet, a néprajz, a szociológia, a lélektan stb. köréből. Megjegyzem még, hogy ezek az írások a legtöbbször túlmennek az ismertetés keretein (magyarznak, jugoszláv és magyar vonatkozásokat is odakapcsolnak stb.), ennél fogva jórészt tanulságosak és érdekesek. Csak egyetlen példát: Herceg János: *A valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban* (Tankönyvkiadó, Bp., 1974.) című könyvet ismertetvén *A fényes szelek ifjúsága* címen egyúttal felidézi — mai fejjel és szemmel — a felszabadulás utáni időket (705—7; l. még Kopeckzy Csaba tanulságos írását Danyi Magdolna *Sötétítiszta* c. kötetéről (913—8). Stilisztikai szempontból csupán ennyit: többen valóságos egyéni stílust teremtenek; pl. Barácius Zoltán (több írásában), Franyó Zsuzsanna (1000—2) vagy Virág Agnes (313—4); továbbá: a versesköteteket ismertető írások maguk is gyakran — de kevéssé szerencsésen — költőivé válnak, viszont nem-egyszer túlmennek a mondanivalójukban, megfogalmazásukban nagyon prózai vereseken is.

5. Irodalmi nyelv (köznyelv, regionális köznyelv). — Ezzel kapcsolatban — mint fentebb utaltam rá — két főkérdés merül fel. Egyrészt az Üzenet követi-e minden tekintetben a magyar irodalmi nyelvet? Másrészt mit tükröz a mai irodalmi nyelv a még meg nem állapodott normákból és a jelenben folyó változásokból?

Az első kérdésre a leghatározottabb „igen”-nel kell válaszolnunk. Egyébként a Vajdaságban sokan hallgatják a budapesti rádiót, nézik a magyar televíziót, olvassák a magyarországi könyveket, gyakran járnak át Budapestre, Szegedre stb., de az újdéki rádió és televízió magyar nyelvű adásának, a vajdasági iskolai oktatásnak és könyvkiadásnak az irányítói, továbbá az igen fejlett vajdasági magyar nyelvűművelés szakemberei nagyon ügyelnek arra, hogy a magyar irodalmi nyelv és a magyar köznyelv — jóllehet ez utóbbit az Üzenetben csak néhány színdarab- és prózarészlet tükrözi valamelyest (a regionális köznyelv pedig, mivel az írás a hangtani jelenségeket csak elnagyoltan adja vissza, szinte hiányzik a folyóiratból) — minden területen és teljes szépségében érvényesüljön. (Megjegyzem, hogy mivel a jugoszláviai magyarság körében több kiemelkedő nyelvjárástípus nem alakult ki, az a veszély még elvileg sem fenyeget, hogy egy vagy esetleg több ottani nyelvjárás emelkedjék a norma rangjára.)

A második kérdésre térve rá, azt kell megemlítenem, hogy minden bizonnyal a déli nyelvjáróterület hatására is azokban a szavakban, amelyekben a Helyesírási szabályzat megengedi mind az e, mind az ő hangot, az Üzenet költőinek, íróinak, tanulmány szerzőinek a nyelvében (gyakran a fordításokban is) a szokásosnál jóval nagyobb mértékben az utóbbit találjuk: *föl, föltt, vörös, gyöngye, fölösleges, söpör, csönd, pöndörítette, csöng, söt pörnye* (Gulyás Józsefnek *A kiskakas* című versében: 11), *csöndösen* (986, esetleg lehet írónikus is) stb. Ezzel kétségtelenül a hangtani változatosságot segítik elő, tehát csak helyesülhet akkor is, ha egyszer-egyszer már a regionális köznyelv hatását keltik. Egy esetben kérdőjelezem meg az ő használatát: „... ott sem éppen fenéig tejföl” (984)! Ebben a szólásban ugyanis e-vel szilárdult meg az egyébként e-vel és ő-vel egyaránt ejthető (írható) szó (l. ÉrtSz.), és a megszilárdult szólásokon semmit sem szabad változtatni. Két szó mutatja — éppen az é-zó forma túlhajtásával —, hogy mennyire „-zés ellenes” a mi irodalmi nyelvünk: mindég (10, 933: versben), közébük (980). Az Üzenet nyelve is sok példával jelzi, hogy irodalmi nyelvünkben az utóbbi időben megszorodott a két magánhangzó között lévő z (rendszerint képző vagy képző része) helyén a dz-k száma: *peyhedző* (5), *követelődző* (200), *követelődzés* (576), *söt fodródzik* („Olaj, mely semmi fúvára nem fodródzik”: 576). (E jelenséggel kapcsolatban vö. Deme László: *Magyarázat Helyesírási szabályzatunk új kiadásához*. Bp., 1955. 39, 51—65.) Az úgynevezett hangtani—alakitani jelenségek közül itt is előfordul még ritkán az *adniuk* típus mellett a korábbi *adniok* (pl. helyet *kápnio*k: 600). Az alakitan területén az ikes ragozás a mindenütt jelentkező inga-

dozást mutatja (pl. egy prózafordítás két, egymást követő sorában: bekapcsolódjék : formálódjon; l. még: .... a forszírozott önkontrollban elveszik a vers": az ÉrtSz. ezt az ikes formát népinek jelzi; 915).

Csupán néhány olyan szót találtam az Üzenetben, amely vagy hiányzik a Magyarországon használatos szókészletből, vagy pedig más jelentésben használatos. Nem ismerjük például a *kiadóház* (324, 517 stb.) és a *tanúgy(i)* (511) szavakat. A következők pedig itt mást jelentenek: "... a munkásosztályunk problémáival foglalkozó *szakdolgozatot*..." (327, 535); "Mivel folyóiratunk nem *közszégi* publikáció..." (327); "Napjainkban, amikor a dolgozó dönthet *értéktöbblete* felhasználásáról..." (326); "... jól együttműködhetünk majd más *környezetek* kritikusaival is..." (511); (l. még később az idegen szavakkal foglalkozó részt). Természetesen — különösen bizonyos terminus technicusok esetében — elképzelhető (néha szükségszerű) a „különfejlődés”, az itt felsorolt, igazán kisszámú szóval kapcsolatban mégis meggondolandónak tartanám a magyarországiál való egyeztetést, és az eltérést csak a föltétlen szükséges esetben javasolnám.

6. Stílusesszközök. — A nyelvi, illetőleg — felhasználás után immár — stílári eszköz alkalmazásának a tárgyalása során két kérdéscsoportra térek ki: jellegzetes, expresszív stílusesszközök, valamint stilisztikai helytelenségek, hibák.

A) Jellegzetes, expresszív stílusesszközök. — Föltétlen hozzájárul az Üzenet színessé tételéhez az, hogy nem ritka benne az olyan írás, amely sajátos céllal a szokásosnál jóval több jellegzetes, expresszív stílusesszközzel — vagy azok egy-egy csoportjával — él és hasonlólt eredményez az is, hogy találkoznak lapjain új műfaji próbálkozásokkal, egyéni alkotású szóképekkel, összetételekkel, képzett formákkal stb.

Barácius Zoltán már említett, *Színházaink gondjairól* című tanulmányának nem szokványos hatása a mondanivaló megalapozottságán, kemény, de reális hangvételén kívül az újdonság erejével szolgáló, a megszokottnál, nagyobb számú stílusesszköz beiktatásával is magyarázható. Például sajátos képek, szóképek mindjárt a dolgozat első lapjáról: "... a Nemzetek Színházának *randevúja* (értsd: a varsói fesztivál) nem hozott sok újat..." (984); "... a színházi ember *csökönnyös lény*..." (uo.); "... a legtöbb, díjakkal *fémjelzett* külföldi együttesek jobbára csak félig telt nézőtér előtt *vívták csatájukat* a fáradt versenyzők *erőtlenységével*..." (uo.); "... hiába várta a színházi *mikrokozmosz* a »keleti új hajnalt«..." (uo.); sőt már némi túlhajtással: "Csodák tehát nincsenek. Nincsenek Párizsban, Varsóban, nálunk sem. Tudják ezt például az USA-ban, ahol az ilyen és hasonló rendezvénysorozatotak a *Manhattan leggazdagabb milliomosa* a *mellényzsebéből patronálhatná*, s mégsem teszi meg a művészet minden megnyilvánulásában a *business édes illatát szagolgtatják*" (uo.); stb. Új szólások: "Nem bírálom a módszerét, az előadást sem, a *hiba nem az ő készülékében van*..." (986); "Az *autóstopos lelökte a kocsijából a vezetőt*" (986) stb. Új szavak: *minifesztivál* (984), a szöveg *lecementesedett* (986), *díjvadászatra* fegyverkeznek (987), *szuperjellegű* (987) stb. Vagy egy másik példa. Virág Ágnes Ladislav Kovačić *Intime* című verseskötetének az ismertetése közben (nemegyszer az expresszív elemek túlzó használatának a hibájába esve) ilyeneket ír: "... az »Intime« (Intimitás), *mint valami hunyoritó szem tekint* a költői lélek mélyébe..." (63); "A maradék négy verscsoport közül a két utolsó különösen *fáradt, szárnyalás nélküli*" (uo.); "Ez a szerelmi költészet nemigen *lép túl* a »haj, száj, szem«-re vonatkozó lelkendezésen. Ezt az ősi tartalmat *új formába faragni lenne elvárando* egy fiatal költőtől" (uo.); "És íme a szavakat *szellemujjak keverik, tologatják*..." (uo.).

Most pedig lássunk külön is egy néhány fontosabb expresszív jelenségcsoportot.

Nyelvjárási jelenségek (tájszavak, alak- és mondattani elemek) mint stílusesszközök (idegen eredetű szakszóval: provincializmusok) csak ritkán és mindig indokoltan) személyek jellemzése, környezetábrázolás, hangulateltetés stb.) jelennek meg az Üzenetben. Jól illik például Virág Ágnesnek *Erdők lehelete* című versébe a *beajtódik* szó (az ÉrtSz. népinek jelzi): "A gyümölcs lehull. | Beajtódik az ág." (336); vagy Laczkó Antal *Vaskenyér*

című költeményébe a *korcog* (a MTsz. Baranya és Veszprém megyét, valamint a Székelyföldet jelöli meg előfordulási helyeként): „Napról napra izesíti a számat | felszabaduló hevének párája, | olykor a vágóéltől pattogó zománca | korcog a fogam alatt...” (339). És milyen hangulatos a *pilinkézó* szó B. Foky István *Törés* című novellájában: „Megtörölte verejtékező homlokát, és újra a kívül pilinkézó havat figyelte.” (353.) A környezetből éreztet meg valamit a határozott névelős családnev: „... a Pavlik meg a Csóri ebben a szakmában dolgoztak” (Gajdos Tibor: *Emlékvár*, regény; 649). Nagyobb számban csak Kopeczky Lászlónak *Felnőttek, ágyban vagytok már?* (szellemes szójáték!) című mesejátékában találkoznak provincializmusokkal, a szereplők jellemzése céljából: „töhönye alak” (l. MTsz.; 940); *Dehonnem* (uo.); ‘Sze eltakarja’ (uo.); *Egen* (‘igen’); „Felkapja a meszellőnyelet az ajtó mellől” (itt felesleges az alaki tájszó, mivel nem a szereplők beszédében, hanem az író utasításaként szerepel (uo.); „Ha itt nincs, hát *elkótték* a zsványok...” (941); „... a földből valamiféle gyökeret *csupál* ki...” (MTsz.: Baranya megyében fordul elő „gyomlál” jelentésben; a nyelvjárási forma itt is felesleges, mivel írói utasítás; uo.); „Csak azt tessék énelem tudatni: Hogyan lehet *sóba-vízben mulatni?*” (helyesen, népiesen: „sóba-vízbe”! 942); — megjegyzem még, hogy túlságosan döcögő verssorokat is olvashatunk itt, amelyekben néha — a rím kedvéért stb. — nem létező nyelvjárási alakok is előkerülnek, pl. „Reggel este: ámen, Életem is *rámen*.” (942.)

Népi, nyelvjárási és idegen eredetű archaizmusok teszik reálissá, hangulatosabb Herceg Jánosnak a *Túlélők* című, az 1848—1849-es szabadságharc idején Zomborban játszódó elbeszélését: *virilisták, plebs, adótárnok, céhmester, kapatos, bugris, a karlócai szábor* (ez utóbbi jelentését nem értett volna megmondani, bár a vajdaságiak minden bizonnyal ismerik), *panganét, mink is, árkuspapír* stb. (3—7).

Argó, zsargon jellegű szavakkal, kifejezésekkel szintén ritkán találkozunk az Űzenetben. Holti Mária már említett *Monológ a tükörbe* című humoros írásában hatásosan aknázza ki az efféle nyelvi elemek sajátos stílusértékét. Néhány példa: „... ez is a nyelvtani *slendriánság* eredménye” (328); „... ha nem volna az a *baromerős hite*” (329); „... mert mindenütt csak *lebögök, leégetem*...” (330); „... de *semmi vész*” (uo.); „... verszemet kapnak a *dolce vitára*...” (uo.); „En olyankor *lekopok* a legrövidebb úton...” (332). A *placc* és a *trapp* versbe is belekerült: „Hát nézz a *babádra*, | vonulj félre, | vagy állj ki a *placcra* | és fordulj fel!” (Lórinç Péter: A *lirikusoknak* 926); „Hajók viszik egyre messzebb a pillanatot. | Megrakottan | a semmibe elúszó pillanathajók. | Magányos *trapp* ez...” (Gulyás József: A *verseny ezredik futamában*. 932).

Egy dolgozatomban nemrégiben a következőket írtam: Talán a mai ember bonyolultabb, zaklatottabb lelkivilága; a korábbtól, a megszokott formáktól való eltérés nagyobb vágya; a minden tekintetben hatásos kifejezőmód szüntelen keresése stb. hozta magával, hogy főleg a költők verseikben gyakran elhagyják az írásjeleket, a központozást, valamint a kis- és nagybetűs megkülönböztetést; hogy a legkülönbözőbb módon helyezik el a sorokat stb.; hogy matematikai és egyéb képleteket is beépítenek műveikbe; hogy külsőleg: képen, kalligrammában is ábrázolják mondanivalójukat; stb. — Nos, meg kell állapítanom, hogy az Űzenet szerzői — a magyarországi és különösen más jugoszláviai folyóiratoktól eltérően — kevéssé élnek az úgynevezett extralingvisztikus eszközök nyújtotta lehetőségekkel. Érdekes, hatásos Dömötör Gábornak A *hold színei*, *Az én versem* (344—5) és Dési Ábelnek *Antik sírfelirat* című költeményében (544) követett megoldása: a külön sorokkal vagy a beljebb szedéssel, illetőleg a csupa nagybetűvel való kiemelés, továbbá a két utóbbiban az egyes sorok fokozatos jobbra haladása igen jól érzékelteti a költő mondanivalóját. Még több eszközt (az előbbieken kívül a versszakfélék változatos elhelyezése, ritkítás stb.) használ fel Rajko Balaban—Sibirski *Csendes vesztőhely* című versében (Kopeczky Csaba fordítása; 669). Az extralingvisztikus eszközök és a nyelvi játékok, kísérletek eljárás-módjait sajátosan alkalmazza Tolnai Ottó már említett *Két teniszütő* című, verset és prózát összeötöző szép művében (211—5). Ezekon kívül a csupa nagybetűs kiemelés megtalálható más írásokban is (pl. 330, 351); a nagy kezdő-

betűs szavak meg mintha — Tóth Árpád eljárásához hasonlóan — valami szimbólumfelét jelölnének Pap József *Játék* című versében (159). Nem látom viszont értelmét annak, hogy Josip Klarski *Pillanatok örökléte* című elbeszélésében (Dési Ábel fordítása) így szerepel a nagy kezdőbetű: „De a másik pillanatban úgy tűnik neki, mintha egy Fantasztikus és ismeretlen szekta tagjai volnának...” (840); „S ebből a haldoklásból újra Magához téríti egy kétségbeejtő női sikoly...” (844). Úgy látom, nem mindig van külön szerepe annak, hogy a mondatok vagy versszakok végéről elmarad a pont, illetőleg mondat közben a vessző (pl. 380, 381, 383).

Külön kell szólnunk a tanulmányokat, az ismertetéseket stb. illetően a közbevetés alkalmazásáról. A szerzők nemigen élnek vele, pedig gyakran világosabbá, egyértelművé tenné a szöveget. A következő mondat például jelenlegi formájában szinte áttekinthetetlen: „Legújabb művében, a szerbhorvát nyelven megjelent, 380 oldalas könyvben, melynek címe: *Bácskai németek a második világháborúban*, dr. Mirnics József bemutatja az itteni németek életét 1920-tól kezdve...”, ha viszont a *művében* szó utáni részt a *világháborúban* szóval bezárólag nagy kötőjelek közé tesszük, mindjárt könnyebben érthetővé válik (525). A következő mondat szintén világosabb lesz közbevetéssel: „Berze Nagy Jánossal is amiatt volt vitája, aki a *Hagyományok* ismertetésekor válaszol Kálmánnak a könyv jegyzeteiben őt ért sérelmekre, mert szerinte a nagy mesetudós stilizálta szöveget”, vagyis ha az *aki* és a *mert* elé a vesszők helyett nagy kötőjelet alkalmazunk (851). Végül — és ez már a szerkesztő dolga (is)! — ha egy szót mint szóalakat tekintünk, akkor azt dőlten kell szednünk, vagy legalább idézőjelbe kell tennünk (pl. „... a sír ige nagyszámú előfordulása...”, helyesen: „a sír ige...” 1001).

Megemlítem még, hogy a folyóiratban több új műfaji stb. próbálkozással találkoztam. Ezek pedig rendszerint az expresszív stílusesszókóznak, az egyéni alkotásoknak, eljárásmodoknak a nagyobb mérvű felhasználásával járnak együtt. Néhány példa: Petkovics Kálmán: *A februári zendülés* (részlet *A kérdőjeles ember* című dokumentumriportból (26—45); Medres János: *Leltár* (sajátos, száraz, az extralingvisztikus eszközöket is érvényesítő felsorolással fest kegyetlen „életképet”, 356—9); Bogdáni Sándor: *Két paródia: Egy lólab fekete péntekje* (paródia Sütő András *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című drámájáról), *Vendégség* (paródia Páskándi Géza *Vendégség* című drámájáról) (632—40); Lányi István: *A hat (pardon: hét) múzsa meg a fattyú*. Nem is olyan nagyon futurista elmfuttatás; az én kiemelésem; 781—4).

B) Stilisztikai helytelenségek, hibák.

A stilisztikai helytelenségek, hibák közül elsőként a képzavart említem. Ritkán, de előfordul a folyóiratban a képzavarnak az a fajtája, amelyben össze nem illő elemek kapcsolódnak egymáshoz. Példák: „Az *osztályharc* tehát... vallási formájában is *felvetődött*.” (497); „A dallamosság... gyakran... *igéket* fú a sor végére, azokat rímelteti...” (522); „... nem érdektelen megfigyelni, ... hogyan *öltötte* ezeket az *eseményeket* az *író művészi köntösbe*” (975). Az effélék nem világosabbá, színesebbé, hatásosabbá, hanem éppen homályosabbá, zavartabbá teszik a stílust.

Már viszonylag gyakoribb az úgynevezett fölösleges ismétlés. A szó, szószereket vagy mondatismétlés — tudjuk — hatásos stílusesszók, de csak akkor, ha tartalmilag vagy érzelmileg indokolt; például „... maga a tény félreérthetetlenül árukkodik *valamiről, valamiről*, amiről nem szívesen szölk...” (984). A mi nyelvünk azonban — sok más nyelvvel ellentétben — egyáltalán nem tűri a funkció nélküli, tehát valóban fölösleges ismétlésnek semmilyen megnyilvánulását (még az *és, is* kötőszónak a többszöri előfordulása is sérti a fülünket!). Néhány kiragadott példa: „El kell ismernünk, hogy ez *erős társadalmi erőt* jelent” (helyesen: *nagy társadalmi erőt*; 994); „S nemcsak ennek az *útnak* a vége, hanem *életútjának* a vége is *együttal*” (helyesen: *ugyanakkor* vagy *egyszer s mind*; 841); „... és *ami* nagy erénye, nem érződik az agyonrajzolás nehézsége, *ami* néhány korábbi rajzára jellemző” (helyesen: *ez ugyanis* néhány...; 443). Nyelvünk még a képzőknek, jeleknek és ragoknak a többször egymás utáni előfordulása ellen is tiltakozik. Példák: „Különösen értékesnek találom a szerzőnek azt a törekvését, hogy...” (helyesen: a szerző

azon törekvését...; 55); „... a derékhadról bizonyos szempontok (pl. helyrajzi vagy katonai alakulatonkénti) szerinti csoportosításban...” (helyesen: szerint való csoportosításban; 57).

A magyar azon nyelvek közé tartozik, amelyek az elvont formákkal szemben inkább a cselekvőket kedvelik, és amelyek úgynevezett konkrét ságra törekszenek (a birtokot nyelvileg is a birtokosához kapcsolják stb.). Példák: „A közölt anyaggal a vitát nem zárjuk le, folytatjuk. Szóban is, írásban is, mert *jog és feladat* is, hogy időnként...” (helyesen: *jogunk* vagy *mindnyájunk* joga és feladata; 272); „... fejébe csapja a kalapot, de legyökeredzik a meglepetéstől, mert az lefut a *szemöldök* alá...” (helyesen: a szemöldöke alá; 940). Nemritkán a *részéről* újonnan divatba jött névutó is „elősegíti” az aktív forma megszüntetését; például: „... ami egyet jelent a forradalmi feladatok elárulásával a forradalom mindenkori pártja *részéről*” (helyesen: ami egyet jelent azzal, hogy a forradalom mindenkori pártja *elárulja* a forradalmi feladatokat; 55). Ezzel függ össze az úgynevezett terpeszkedő kifejezések használata is. A *feldolgozásra kerül* „feldolgozzák” kifejezés például egy aktív cselekvést jelölő igéből (*feldolgoz* valamit) képzett elvont főnévnek (*feldolgozás*) és egy igének (*kerül*) a kapcsolata, ezen igei elemnek azonban nincs önálló jelentése, csupán „igésít”. Az effajta kifejezés tehát kétszeresen hibás: eltünteti a cselekvő alanyt, és feleslegesen szaporítja a szavakat. Példák: „Munkámban 21 908 férfinév és 20 862 női név *került feldolgozásra*” (helyesen: 21 908 férfi- és 20 862 női nevet *dolgoztam fel*; 867); „A városban ismét... *komoly lebukás történik*” (helyesen: sokan *lebuknak*; 998).

Ez utóbbi mondat átvezet az agyonhasznált, éppen ezért már-már az eredeti jelentésétől nagyon messze eső, semmitmondó szavak, frázisok problematikájához. Figyeljük meg a *komoly, minőségi, konkrét értékes hozzájárulás* szavakat, kifejezéseket a következő mondatokban: „... a mozgalomra *komoly* csapást mért az osztályellenesség” (998); „... gyorsan reagál a *minőségi* alkotásokra” (325); „s nem kötődnek *konkrétan* sem egy személyhez...” (412); „... ez a legújabb könyv is *értékes hozzájárulás* a marxista irodalom terjesztéséhez” (55). Élünk helyettük kifejezőbb, színesebb szinonimákkal!

Mai írásunk, beszédünk jellemzője továbbá, hogy gyakran elvontan, homályosan, nehézkesen, körülményesen, egyszerűen: nem elég világosan fejezzük ki magunkat. A mondanivaló összetettebbé, bonyolultabbá válásának megfelelően — érthető módon — szaporodnak a többszörösen összetett mondatok, amelyekben ráadásul az egyes tagmondatok is több mellé- és alárendelt szerkezetet tartalmaznak. Sajnos azonban ezzel együtt — mindenekelőtt a tudományos nyelvben, a szakmai szövegekben, de még a sajtóban is — nő az agyonzsúfolt, áttekinthetetlen és ezért homályban maradó mondatok száma. Effélék — ha nem gyakran is — az Üzenetben szintén előfordulnak. Például: „Ezt egyszerűbben a következőképpen mondhatnánk: az öngazgatású szocializmus feltételei között mindaddig nem kerülhet sor a szocialista erkölcs normáinak teljes mértékű alkalmazására, amíg a törvényeket csak azok tartják tiszteletben, akik nem elég erősek ahhoz, hogy büntetlenül megszegjék, s amíg a politika ahelyett, hogy lehetővé tenné a munkásosztály uralmát, arra szolgál, hogy a munkásosztály nevében uralkodjanak” (994). Még nagyobb egyszerűsége van itt szükség!

7. Nyelvi, nyelvtani helytelenüliségek. — A nyelvtan felosztásának megfelelően vegyük sorra őket, néhány példával illusztrálva egy-egy jelenséget.

A) Helyesírás. — Viszonylag gyakoribb hiba a mondatot kapcsoló és, s, vagy előtti vessző elhagyása, illetőleg a mondatrészek között levő vagy előtti vessző kitétele. Mivel „A magyar helyesírás szabályai” szerint mi *szerb-horvátot* írunk, nekünk az egybeírása szokatlan. Helyesen: Herman Ottó (és nem: Hermann!; 854); a helyes megszakitás: Hoffmann-sthalt (és nem: Hoffmannst-halt; 847); helyesen: British Museum (és nem: Britisch; 978). Sajtóhíbat keveset találtam, az elolvasott részben mintegy húszat.

B) Szókészlet és frazeológia. — Először néhány úgynevezett szótévesztést sorolok fel: „... a *kis*, de kitartó almásderes paripán...” (helyesen: kicsi; 980); „(bizonyos folyóiratok) ... szívesen *helyt* adnak a

rövid lélegzetű kritikáknak..." (helyesen: *helyet*; 508); „Bittermann Károly 1805. július 13-án született Óbudán... az általános iskola három osztályának..." (helyesen: *elemi*; 766).

A szókincs területén igazi problémát az Üzenetben is az idegen szavak túlzó, felesleges használata jelent. Nyilvánvaló — különösen napjainkban, a tudományos-technikai forradalom, valamint az egyes népek sokoldalú és gyakori érintkezése idején —, hogy a létrejövő új tárgyakkal, jelenségekkel stb. együtt azok nevét is át vesszük, jóllehet sokkal kifejezőbb — szakembernek, nem szakembernek meg éppen — a magyar nyelvű elnevezés. Mindameltett bizonyos szakszavak, szakkifejezések idegen eredetűek; ezek használata szakmai jellegű írásokban természetesen elkerülhetetlen. Ha azonban az illető írás nem vagy nemcsak szakembereknek szól, még ezeknek a megmagyarázása is gondolnunk lehet, sőt kell. Hogyan értik meg például az egyszerű munkásemberek — az idegen szavak túlzó használata és a bonyolult fogalmazás miatt — a következő részletet, amely pedig minden bizonnyal nekik is szól (hiszen ezt a címet viseli: *Tézisek és kérdések irodalmi baloldalonk múltjáról és jelenéről*): „A mozgalomhoz hű, de »autentikus artista tudatuk« imperatívuszait elfojtani képtelen baloldali *iróindividuumok* nem szükségszerűen kerülnek-e összeütközésbe a mozgalom aktuálérdekeivel, s a mozgalomból való *exkommunikálásuk* ebből kifolyólag nem szó szerint is tragikus — két, egyaránt helytálló, egyaránt létjogosult *principium* összeütközésén alapuló — záróak-tus-e?” (279.) Mivel van magyar megfelelőjük, főleg a következő idegen szavakkal, kifejezésekkel élni: „... a horvátoknak ... meg volt a saját *teritoriális* (helyesen: *territoriális*) *autonómításuk*” (érthetőbben: területi önállóságuk; 498); „A balladák csoportosításakor a szokásos *klasszifikálást* igyekeztem követni” (értsd: osztályozást; 854). A következőket viszont valamilyen módon meg kellene világítani, hogy érthetőek legyenek: „E máig is tartó *exodus* kezdete ezerre tehető” (értsd: a cigányok kiköltözése, kirajzása eredeti lakóhelyükről; 68); „A valóság sűrítésében és elvonatoztatásában sokszor eljut a *figurális absztrakció* olyan fokáig, mint Braque...” (értsd szó szerint: alakí, alakokat bemutató elvonatoztatás, elvontság). Úgy gondolom, talán szerhorvát hatásra került be a szövegekbe néhány olyan szó, amely nálunk nincs meg, illetőleg amely némely esetben más alakot vagy jelentést kapott, mint nálunk, Magyarországon: „Ez a visszhang azonban nem *affirmálja* a kritikát” (értsd: erősíti; 278); „A mozgalom *aktuálérdekel*” (értsd: időszerű; 279); *metropolizáció* (értsd: fővárossá válás; 507); (a bírálat gyakorlásához) *komplett* egyéniség kell...” (a magyarban csak a „nem koplett” él ilyen, de negatív értelemben: 509); *lokálpatriotista* (nálunk: *lokálpatrióta*; 511); „*diplomált* filozófus” (itt inkább: *diplomás*; 992).

C) Alak- és mondattan. — Mivel az ide tartozó jelenségek szigorúan nem választhatók szét, együtt tárgyalom őket.

Találkoztam néhány szokatlan tő-, illetőleg ragos változattal: „... szülővárosát, *szülőfalvát*...”, (141); „*némelyütt* (305); „*országja válogatja*” (333).

Ebben a folyóiratban sem éppen ritka, hogy egyes szerzők — sietségből, gondatlanságból — elhagyják a birtokos jelző *-nak, -nek* ragját olyan esetekben, amelyekben éppen ez biztosítja az egyértelműséget, illetve az azonnali megértést. Példák: „... a társadalmi ellenőrzés és a társadalmi érdekek mellőzésével szeretett volna nyilvánosság elé lépni...” (világosabban: *ellenőrzésnek ... érdekeknek* a ...; 323); „Vö. Kázmér Tevannal folytatott levelezésével” (helyesen: *Kázmérnak*; egyébként ha nem tesszük ki a *-nak* ragot, vagy félreérthető, vagy kétszer is el kell olvasni; 850); „... hogy ... kialakítsa benne Matko, a földmunkás, a kiváló ember és kommunista képét” (helyesen: *Matkónak*, a *földmunkásnak*, a *kiváló embernek* és *kommunistának* a ...; 997).

Az igekötők el-elmaradnak, amikor pedig éppen a magyar nyelv fejlődésének megfelelően ott kellene állniuk. Példák: „... előzőleg éppen Simonyi végezte a szó eredetét” (szerintem helyesebben: végezte *el*; 972); “ Kérdezem őt: Mit jelentett ... számára alkotni?” (helyesebben: *Megkérdezem* vagy esetleg: *Őt kérdezem meg*; 890); stb.

Van némi baj a névelőkkel is. Elmarad például a határozott névelő következetesen a *Vajdaság* szó előtt (pl. „Városunk és Vajdaság művészeti élete” 324). Szerintem az a *Vajdaság* forma a helyes, éppen úgy, mint a Székelyföld, a Dunántúl, a Szilágyság stb. Ugyanígy: a Bácskában, a Szerémségben, a Temesköz népköltészete (a 498. lapon szintén a nélkül szerepelnek). A következő két helyre is odakívánczok a névelő: „kisbirtokok aránya 32, 48%,” (helyesen: a kisbirtokok...; 498), „*Iszó Gyula Horvát Jolánt szerette* című ballada a... szeretők újabb kori balladája” (helyesen: Az *Iszó*...; 858). Az egy határozatlan névelő viszont fölöslegesen van kitéve ezekben a mondatokban: „... hogy általuk egy sokrétű világképet nyerhessünk” (helyesen: sokrétű...; 53); „Ez egy olyan kérdés, ami...” (helyesen: Ez olyan...; 328) stb.

Csaknem általános a *pár év előtt* típusú megoldás a helyesebb *pár évvel ezelőtt* helyett.

Nem szerencsés a legtöbb esetben a hátravetett határozói alakú jelző. Példák: „... az egyik a bajba jutott lány könyörgését tartalmazza a *hóhérhoz*” (helyesebben: a lánynak a hóhérhoz szóló könyörgését...; 857); „... amelyeket mások is megszerezhetnek aktív részvételükkel a forradalmi mozgalomban” (helyesebben: a forradalmi mozgalomban való aktív...; 993).

A mostanában jelentkező változások közé számíthatjuk a befejezett melléknévi igenévnek névszói állítmányként való használatát abban az esetben is, ha (még) igei jellege az uralkodó. Néhány példa: „... ezeknek a hatása teljesen *kizárt*” (helyesebben: ki van zárva; 869); „Dejanović életműve nem *befejezett*” (helyesebben: nincs befejezve; 891).

Előfordul az is, hogy — a tárgyas ragozás utalására nem gondolva — a szerző fölöslegesen kiteszi az azt névmást. Példák: „... kérvényével a városi tanácshoz fordul, amely... a többi dokumentummal *azt* a budai helytartótanácsához küldi” (helyesen: nem kell az *azt*; 766); „... az életről beszélnek úgy, ahogy *azt* a művész nézi...” (helyesen: nem kell az *azt*; 890).

Végül nem ritka a vizsgált folyóiratban sem az olyan vonatkozó mellékmondat, amely valójában főmondat helyett áll. Példák: „Ismét... a Trattner—Károlyi nyomdában helyezkedik el, *ahol* 1843-ig dolgozik” (helyesen: és ott...; 766); „... felkeresi régi elvtársait, akiket szervez, harcra buzdít...” (helyesen: és szervezi, harcra buzdítja őket; 997).

8. Összefoglalásként azt állapíthatjuk meg, hogy az Üzenet mind tartalmi, mind formai tekintetben jól, hatásosan látja el valóban sokrétű feladatát. A nyelv és a stílus azonban olyan élő, hajlékony szervezet, struktúra, amely egyéni használatban többféle szinten, színvonalon töltheti be célját. Ezzel a dolgozattal ahhoz kívántam a szerzőket és a szerkesztőt valamelyest hozzásegíteni, hogy fontos hivatást vállaló folyóiratuk még inkább mintául szolgáljon a helyes és szép magyar nyelv, valamint a jó értelemben vett hatásos stílus kialakítására.